I. DIAGNOZA – OPIS OBSZARU I LUDNOŚCI

Obszar Lokalnej Grupy Działania „Razem na Piaskowcu” obejmuje 8 sąsiadujących ze sobą gmin, położonych na styku województw mazowieckiego i świętokrzyskiego. 6 gmin położonych jest na obszarze woj. mazowieckiego (Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Orońsko, Mirów, Szydłowiec); 2 gminy leżą na obszarze woj. świętokrzyskiego (Mirzec i Skarżysko Kościelne). Poniższa mapa obrazuje granice administracyjne LSR, prezentując dokładne położenie gmin objętych LSR.

Granica oznaczona czarnym kolorem zamieszczona na powiększonej mapie z prawej strony rysunku, pokazuje aktualny przebieg granicy administracyjnej pomiędzy woj. mazowieckim i świętokrzyskim. 3 gminy (Szydłowiec, Jastrząb, Mirów), sąsiadują bezpośrednio z gminami woj. świętokrzyskiego, położonymi na południe od nich – Skarżysko Kościelne i Mirzec. Kolor czerwony wyznacza położenie granic administracyjnych powiatów (pow. przysuski – gm. Borkowice; pow. szydłowiecki – gminy: Chlewiska, Jastrząb, Orońsko, Mirów, Szydłowiec; pow. skarżyski – gm. Skarżysko Kościelne; pow. starachowicki – gm. Mirzec), natomiast zielony – wyznacza granice administracyjne gmin.

Obszar ten sąsiaduje z :

- od północy i północnego-zachodu - z Powiatem Przysuskim (gminy: Wieniawa, Wolanów i Przysucha),
- od wschodu - z Powiatem Radomskim (gminy: Kowala, Wierzbica, Iłża),
- od południa – z Powiatem Starachowickim (gminy: Brody, Wąchock, Starachowice) i miastem Skarżysko – Kamienna,
- od zachodu – z Powiatem Koneckim (gmina Stąporków).

Pod względem administracyjnym wszystkie gminy analizowanego obszaru są gminami wiejskimi z wyjątkiem gminy Szydłowiec, która jest gminą miejsko-wiejską. Członkostwo Gmin w LGD jest podyktowane pozytywnymi doświadczeniami współpracy pomiędzy poszczególnymi jednostkami samorządowymi oraz tym, że procesy rozwoju regionu nie zamykają się na poziomie powiatu czy nawet województwa

Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju zamieszkany jest przez 59 511 osób (GUS, 2013), a całkowita powierzchnia obszaru to 702 km^2. Szczegóły przedstawia poniższa tabela.

Tabela … Gminy należące do LGD „Razem na Piaskowcu”

Lp.	Gmina	Jednostka administracyjna		Powierzchnia w km^2
		typ gminy	Powiat	
1.	Borkowice	wiejska	Przysuski	86
2.	Chlewiska	wiejska	szydłowiecki	124

3.	Jastrząb	wiejska	szydłowiecki	55
4.	Mirów	wiejska	szydłowiecki	53
5.	Mirzec	wiejska	starachowicki	111
6.	Orońsko	wiejska	szydłowiecki	82
7.	Skarżysko Kościelne	wiejska	Skarżyski	53
8.	Szydłowiec	miejsko - wiejska	szydłowiecki	138
RAZEM				702

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Obszar LGD „Razem na Piaskowcu" przecina kilka ważnych dróg, w tym droga ekspresowa S7– Gdańsk– Rabka-Zdrój, która leży w ciągu tras europejskich E 28(na odcinku Gdańsk - Lipce– Elbląg - Wschód) i E 77i łączy aglomeracje: gdańską, warszawską, kielecką i krakowską. Dodatkowo przez obszar objęty LSR przechodzi linia kolejowa nr 8 Warszawa Zachodnia – Kraków Główny, łącząca Warszawę z Krakowem biegnąca przez Warkę, Radom, Skarżysko-Kamienną, Kielce, Sędziszów i Kozłów.

Gminy obszaru Stowarzyszenia LGD „Razem na Piaskowcu" tworzą spójny pod względem geograficznym, historycznym, kulturowym oraz społecznym obszar.

Gminy tworzące LGD mają podobną budowę geomorficzną, mającą nizinny charakter. Omawiany obszar położony jest w obrębie makroregionu Wyżyny Kieleckiej, rozciągającej się między rzekami Pilica i Wisła; na obszarze mezoregionów: Garb Gielniowski i Przedgórze Iłżeckie. Jedynie niewielkie północne skrawki gminy Orońsko pokrywa Równina Radomska, część Wzniesień Południowo-Mazowieckich, Nizin Środkowopolskich. Teren Przedgórza Iłżeckiego i Garbu Gielniowskiego jest północnym fragmentem Wyżyny Kieleckiej, stanowiącej część obrzeżenia Gór Świętokrzyskich.

Przechodząc przez obszar granica regionów powoduje duże zróżnicowanie wysokościowe terenu. Garb Gielniowski to pas wzniesień zbudowanych z piaskowca, które licznie występują w okolicach Szydłowca. Najwyższe wzniesienia przekraczają 300 m n.p.m., na szczególną uwaga zasługuje - Góra Altana 408 m n.p.m., która jest najwyższym wzniesieniem w województwie mazowieckim, Cymbra – 378 m n.p.m. oraz Skłobska Góra – 347 m n.p.m. W rejonie Mirzec - Malcówka pagórki wznoszą się do 266 m n.p.m., we wschodniej części gminy znajduje się tzw. Góra Małyszyńska (246,3 m n.p.m.) będąca jednym z lokalnie występujących tu pagórów piaszczysto-żwirowych. Obszar gminy opada łagodnie w kierunku północnym, ku dolinie rzeki Iłżanki, osiągając tu ok. 188 m n.p.m. Antropogeniczna działalność człowieka wywiera wpływ na lokalny charakter rzeźby terenu. W rejonie od Małyszyna Starego do Trębowca Małego występuje szereg wyrobisk i szybów o głębokości do 15 m oraz hałd o wysokości do 8 m. Są to tereny, gdzie niegdyś wydobywano rudy żelaza. Rejon Skarżyska Kościelnego jest dość nisko położony – o średniej wysokości w granicach 230-240 m n.p.m. z kulminacją na Grzybowej Górze (254 m n.p.m.) – w stosunku do otaczających go wysoczyzn. W obniżeniach skał podłoża zalegają piaski i gliny, występują tu również pagórki żwirowe. (przypis)

Terytorium obszaru należy do węzła hydrologicznego Gór Świętokrzyskich. Jest działem wodnym II rzędu oddzielającym dorzecza dopływów Wisły. Obszar położony jest w dorzeczu: Iłżanki, Kamiennej, Radomki i Pilicy. W przypadku Powiatu Szydłowieckiego i Gminy Borkowice główną oś hydrologiczną stanowi rzeka Szabasówka z dopływami: Korzeniówki, Jabłonicy i Oronki. W tym też obszarze swoje źródła mają rzeki: Oleśnica, Iłżanka i Kamienna. Natomiast dla Gminy Mirzec i Skarżysko Kościelne oś tą stanowią rzeki Iłżanka i Kamienna. Dopływami rzeki Iłżanki odwadniającymi obszar gmin są: rzeka Małyszyniec, Brodek, Struga Zbijowska. Dopływem Kamiennej, płynącym w obrębie gminy Mirzec jest ciek Wężyk, a w obrębie Skarżyska Kościelnego – Kaczka. (przypis)

Pod względem geomorfologicznym na tym terenie przeważają osady mezozoiku: triasu i jury dolnej oraz środkowej. Utwory te występują bezpośrednio na powierzchni bądź przykryte są warstwą utworów czwartorzędowych o miąższości od kilku do ponad 130 m. Trias reprezentowany jest przez piaskowce, iłowce, mułowce, wapienie krynoidowe. Jurę dolną reprezentują: piaskowce, iłowce i mułowce, a jurę środkową: piaskowce, piaskowce wapniste i dolomityczne z syderytami i przewarstwieniami iłowców. Utwory czwartorzędowe tworzą osady plejstocenu (gliny piaszczyste,

piaski lodowcowe i wodnolodowcowe, osady rzeczne w postaci piasków, miejscami ze żwirem) oraz osady holocenu (osady rzeczne aluwialne: piaski i namuły, torfy i namuły torfiaste). (przypis)

O spójności przyrodniczej obszaru objętego LSR decyduje nizinny charakter obszaru z przewagą łąk, pól uprawnych, nieużytków rolnych i nierównomiernie rozmieszczenie lasów. Występują te same gatunki zwierząt. Poza podobieństwami świata roślinnego i zwierzęcego, tereny te łączą zbliżone warunki klimatyczne. Lesistość obszaru LGD jest wysoka (ok. 32 %) i ciągle wzrasta. Przeważają drzewostany sosnowe, występują także drzewostany mieszane, a w runie można odnaleźć wiele gatunków charakterystycznych dla borów grabowych i dębowych. Przyjmując klasyfikację leśną są to lasy mieszane świeże. Zwarty kompleks tworzą lasy przysusko-szydłowieckie w południowo-zachodniej części powiatu przysuskiego i szydłowieckiego oraz Lasy Starachowickie – południowa część gminy Mirzec. Najwyższy wskaźnik zalesienia odnotowujemy na trenie gminy Chlewiska i osiąga on poziom 50,9 %.

Obszar dodatkowo wzbogacają unikalne zespoły przyrodniczo-krajobrazowe chronione prawem do których zaliczają się rezerwat: „Cis A" i „Cis B" znajdujący się na terenie gminy Szydłowiec, rezerwat leśny „Podlesie"- gmina Chlewiska, „Dolina rzeki Radomki" - gmina Borkowice, Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Lasy Przysusko-Szydłowieckie.

Nie można pominąć faktu obecności na obszarze objętym LSR licznych pomników przyrody, głównie drzew - dąb szypułkowy, olsza czarna, modrzew polski, buk pospolity, platan kolonisty, topola czarna, wierzba biała, lipa drobnolistna, wiąz szypułkowy, wiąz górski, iglicznia trójcierniowa, modrzew polski, grab zwyczajny, jesion wyniosły, buk zwyczajny. Liczba drzew o walorach pomnikowych na obszarze jest znacznie większa ponieważ tylko część z nich została formalnie objęta ochroną.

Ponadto na obszarze objętym LSR możemy odnaleźć stanowiska dokumentacyjne, związane z eksploatacją piaskowca. Na omawianym terenie znajdują się 3 nieczynne kamieniołomy – Pikiel, Podkowiński, usytuowane w południowo – zachodniej części Szydłowca oraz Łomy na Polankach usytuowany w południowo – wschodniej części miasta. W tym miejscu należy również wspomnieć o rezerwacie archeologicznym „Rydno" rozciągający się wzdłuż rzeki Kamiennej od północno-wschodniej części Skarżyska-Kamiennej, aż po górę Św. Rocha pod Wąchockiem, obejmujący zespół głównie paleolitycznych osad przemysłowych oraz kopalnię hematytu.

Obszar objęty Strategią obfituje w interesujące złoża geologiczne oraz stanowiska archeologiczne. Unikatowe w skali kraju są mezolityczne złoża krzemienia czekoladowego na terenie Tomaszowa (gm. Orońsko). Podczas badań prowadzonych w 1968 roku odkryto tam zarysy 24 szybów kopalnianych (Schild R., Królik H., Marczak, Kopalnia krzemienia czekoladowego w Tomaszowie, Wrocław 1985).

Dodatkowo w okolicach wsi Osiny, Mokre Niwy, Tychów i Jagodne na terenie gminy Mirzec w czasie prac archeologicznych zinwentaryzowano szereg pieców dymarskich i pokłady żużla, świadczących o funkcjonowaniu starożytnego hutnictwa i górnictwa, datowanego na pogranicze wczesnego i późnego okresu rzymskiego (od II w p.n.e. do III w n.e.), podobne znaleziska znajdują się w miejscowości Orońsko.

Uwarunkowania przyrodnicze pozwalają na rozwój turystyki aktywnej w tym sieci turystycznych szlaków rowerowych i pieszych. Inicjatorami powstania ścieżek i szlaków turystycznych były Gminy. Szlakami rowerowymi o długości ok 250 km objęty jest Powiat Szydłowiecki oraz gmina Borkowice istnieje potrzeba przeprowadzenia takich szlaków w gminach Mirzec i Skarżysko Kościelne. Ponadto widoczna jest potrzeba stworzenia spójnych tras do pieszych wędrówek z towarzyszącymi im ścieżkami historycznymi czy tematycznymi.

Cały obszar objęty działaniem LGD jest spójny terytorialnie pod względem geograficznym. Z uwagi na fakt, że gminy wchodzą w skład LGD sąsiadują ze sobą i położone są w jednym historycznie ukształtowanym obszarze, ich rozwój społeczny i gospodarczy przebiega w podobny sposób.

Charakterystyka historyczna i kulturowa

Obszar LGD jest spójny również pod względem historyczno - kulturalnym, ze względu na zbliżony okres powstawania osad oraz zachowane zabytki i obiekty kultury.

Pierwsze ślady osadnictwa na obszarze LGD „Razem na Piaskowcu" pochodzą z okresu piastowskiego. W tym czasie powstały takie grody jak: Rzuców, Szydłowiec czy Chlewiska. Obok nich powstawały osady rzemieślniczo-targowe, które rozwijały się i przekształcały później w miasta.

Pierwsze wspomnienia o osadach, które stały się później siedzibą gmin obszaru LGD pochodzą z XII w. Na ten okres datowane jest powstanie osady na terenie Chlewisk, Mirca. Atrakcyjne położenie na ważnym szlaku handlowym oraz strategiczne usytuowanie między dużymi miastami determinowało dalszy rozwój tego obszaru. Na terenach gmin obszaru LGD rozegrały się również bitwy związane z potopem szwedzkim, wojnami napoleońskimi, powstaniami narodowymi z 1830, 1863 oraz I i II Wojny Światowej. O okresie świetności i rozwoju regionu oraz czasie tragicznych wydarzeń przypominają zabytki architektury i budownictwa oraz obiekty historyczne, których na obszarze LGD „Razem na Piaskowcu" zachowało się wiele. Spośród gmin wchodzących w skład LGD najbogatszą przeszłość mają gminy: Szydłowiec, Chlewiska lecz nie można nie wspomnieć o Orońsku czy Mircu. Obiekty dziedzictwa kulturowego w przeważającej większości mają charakter sakralny lub też są pozostałościami po rodach szlacheckich lub systemie obronnym grodu. Imprezy i wydarzenia kulturalne stanowią ważny element promocyjny każdej gminy. Jest to świadectwo wysokiego potencjału kulturowego. Na terenie gmin LGD aktywnie działa wielu artystów ludowych regionalnych zespołów oraz Kół Gospodyń Wiejskich, którzy kultywują lokalne i ludowe tradycje, dbając o to by przekazywane one były kolejnym pokoleniom.

Zabytkowe miejsca i obiekty stanowią niemałą atrakcję turystyczną, są świadectwem bogatej historii danego obszaru i stanowią okazję do jej poznania. Niejednokrotnie są powodem, dla którego to właśnie miejsce odwiedzane jest przez turystów. Bogaty zasób walorów naturalnych regionu LGD „Razem na Piaskowcu" uzupełnia mnogość wszelkiego rodzaju obiektów zabytkowych, muzeów, ciekawych miejsc, imprez kulturalnych organizowanych na terenie gmin zrzeszonych w LGD. Obszar staje się bardziej atrakcyjny dla turysty, gdy posiada nie tylko walory naturalne, lecz także, gdy na jego terenie znajduje się bogata oferta walorów antropogenicznych wzbogacających teren. Jednak w chwili obecnej brak odpowiednio rozbudowanej infrastruktury turystycznej uniemożliwia rozwój usług turystyczno– wypoczynkowych adekwatnych do walorów przyrodniczo – krajobrazowych gmin. W prawdzie na terenie objętym LSR działają gospodarstwa agroturystyczne (Mirzec Majorat, Gadka i 2 gospodarstwa w Małyszynie Dolnym, Wysoka, Michałów Piaska - ze stadniną koni fiordzkich i szkołą jazdy konnej), ośrodki wypoczynkowe (Centrum Kultury i Wypoczynku „Nad Żarnówką" w Majkowie, Ośrodek Wczasowy „Zajazd Mexicana"w Chlewiskach), stadnina koni (Skarżysko Kościelne, Wałsnów, Chlewiska),czy liczne pensjonaty, motele i hotele. Niemniej jednak posiadana na chwilę obecną infrastruktura turystyczna nie jest wstanie zaspokoić wymagającego rynku turystycznego.

Pozostałościami przeszłości historycznej obszaru objętego LSR oraz miejscami godnymi uwagi są:

- **w gminie Borkowice: Pałac Dembińskich, Neogotycki kościół parafialny** z lat 1829-1845, **Spichlerz** kryty gontem z końca XIX wieku w Borkowicach, Krakowa Góra, **Modrzewiowy dwór Mokiejewskich** z początku XX wieku w Rzucowie, pozostałości po ośrodku przemysłu żelaznego w Rzucowie i dworki w Ruszkowicach i Ninkowie.
- **w gminie Chlewiska:** Kościół parafialny pw. Św. Stanisława Bp Męczennika wzniesiony w latach 1511-1512, Zamek w Chlewiskach (obecnie pałac) - wzniesiony w późnym średniowieczu w miejscu XII - wiecznego grodziska, Huta Żelaza, wybudowana przez Francuskie Towarzystwo Metalurgiczne w latach 1882-1892, obecnie oddział Muzeum Techniki w Warszawie, Kapliczka na środku stawu z figurą św. Jana Nepomucena z XVIII w, Zegar wieżowy z 1902 r. Cmentarz i pomnik ofiar pacyfikacji dokonanej w 1940 r. w Skłobach, Góra Cymbra, Rezerwat przyrody „Polesie".
- **w gminie Jastrząb:** Kościół pw. Św. Jana Chrzciciela w Jastrzębiu oraz stare wyrobiska w kamieniołomie w Śmiłowie.
- **w gminie Mirów:** pod Mirowem na Górze Piekło można zaobserwować oryginalne formy skalne wraz z chronioną roślinnością. Piekło to wzgórze wznoszące się nad rozległymi obniżeniami dolin i źródeł Iłżanki. Wzgórze jest porośnięte lasem sosnowo – brzozowym. Zaliczono je do pomników przyrody nieożywionej.
- **w gminie Mirzec:** modrzewiowy dwór rodziny Prendowskich z XIX wieku, z pozostałościami parku, w którym działał do 1981 r. dom dziecka, a obecnie funkcjonuje sala bankietowa, kościół parafialny pw. św. Leonarda wzniesiony w latach 1844-1850, murowana kapliczka z 1859 roku, przy drodze do Tychowa, drewniana kapliczka św. Jana Nepomucena.

- w gminie Orońsko: W Krogulczy Mokrej rośnie jeden z najwspanialszych okazów pomników przyrody(w 1978 roku został uznany za pomnik przyrody) - 350 letni dąb o 4 konarach, zwany czwartakiem. Orońsko, prócz wspaniałych pejzaży i malowniczych wiosek posiada niezwykłe w skali kraju miejsce - Centrum Rzeźby Polskiej, które znajduje się w zespole podworskim. Na zespół się pałac Józefa Brandta, oranżeria, kaplica, oficyna, spichlerz, wozownia i stajnie oraz park krajobrazowy, w którym wyeksponowano elementy architektoniczno – rzeźbiarskie z XVII – XIX w. W pałacu umieszczono Muzeum XIX wiecznych wnętrz dworskich, a w kaplicy – wystawę obrazującą historię i tradycje artystyczne Orońska. Zabudowania folwarczne przystosowano na warsztaty i pracownie Ośrodka Pracy Twórczej Rzeźbiarzy. W 1992 roku powstał nowoczesny pawilon mieszczący Muzeum Rzeźby Współczesnej.

- w gminie Skarżysko Kościelne: Kościół Św. Trójcy z 1637 roku w Skarżysku Kościelnym oraz Kaplica z 1775 r., dzwonnica drewniana z XIX wieku w Skarżysku Kościelnym, budynek drewniany po byłym Urzędzie Gminy z XIX w. w Skarżysku Kościelnym, kapliczka murowana we wsi Świerczek z XVI wieku, obiekty zabudowy mieszkalnej i zagrodowej jako przykład budownictwa z okresu międzywojennego w Skarżysku Kościelnym.

- w gminie Szydłowiec: Późnorenesansowy ratusz miejski w Szydłowcu, wybudowany około roku 1629, Zamek szydłowiecki - wczesnorenesansowa rezydencja magnacka, zbudowana przez rodzinę Szydłowieckich w latach 1470 – 1530, Kościół św. Zygmunta erygowany w 1401 roku przez założycieli miasta – braci Jakuba i Sławka Szydłowieckich, Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych mieszczące się w Zamku, w którym zgromadzono unikatową na skalę europejską kolekcję eksponatów. W Muzeum udało się zgromadzić ok.2/3 wszystkich polskich instrumentów ludowych, wiejskich, znajdujących się w zasobach muzealnych, Kirkut Cmentarz żydowski w Szydłowcu zabytkowa nekropolia powstała w XVIII w, po wojnie otoczony ogrodzeniem z bramą. W 1971 na terenie cmentarza umieszczono tablicę upamiętniającą 16 000 pomordowanych Żydów z Szydłowca, Synagoga Garbarska została zbudowana w 1730 roku dla żydowskich robotników pracujących w miejscowej garbarni oraz rodziny Ajzenbergów. Do strony północnej budynku, dobudowany jest dom garbarski z drewnianą kuczką, Dom pod Dębem budynek wybudowany został w 1819 r. z fundacji Anny Sapieżyny w stylu klasycystycznym. Jest jednym z nielicznych zabytków drobnomieszczańskich tego stylu w rejonie kielecko-radomskim, obecnie znajduje się tu Hotel.

Charakterystyka społeczno - gospodarcza

Jednym z podstawowych zagadnień analizy tempa przeobrażeń ekonomicznych i uwarunkowań rozwoju gospodarczego obszaru jest rozpoznanie jego struktur społeczno - demograficznych. Struktura ta w konkretnych sytuacjach oddziałuje stymulująco lub hamująco na tempo procesów rozwojowych. Istnieje wyraźna współzależność między cechami populacji, przesądzającymi o jakości czynnika pracy, a postępem gospodarczym jaki ma miejsce na danym obszarze.

W wymiarze terytorialnym, obszarem o stosunkowo dużym w skali całego województwa, ryzyku wykluczenia jest subregion radomski, do którego zaliczają się gminy należące do LGD. Wyższy niż w skali województwa jest tu wskaźnik bezrobocia, niższe dochody mieszkańców, większa skala ubóstwa. Mniej korzystna jest tu także w porównaniu do całego województwa struktura demograficzna.

Stan zamożności gmin obszarowo należących do LGD obrazuje wysokość rokrocznie przekazywanych kwoty subwencji, wpłat i udziałów w PIT. Ta z kolei zależy od wielości wskaźnik Gg obliczanego dzieląc sumę dochodów podatkowych[1] przez liczbę mieszkańców. W przypadku gmin należących do LGD wskaźnik ten przedstawia się następująco:

Tabela….. Podstawowe dochody podatkowe na 1 mieszkańca/dochody podatkowe dla poszczególnych gmin na 1 mieszkańca (wskaźnik Gg)

	2011	**2012**	**2013**	**2014**
Średni dochód podatkowy na jednego mieszkańca				

[1]Wielości wskaźnik Gg – oblicza się dzieląc sumę dochodów podatkowych (z tytułu podatku od nieruchomości; podatku rolnego; podatku leśnego; podatku od środków transportowych podatku od czynności cywilnoprawnych; podatku od osób fizycznych, opłacanego w formie karty podatkowej; wpływów z opłaty skarbowej; wpływów z opłaty eksploatacyjnej; udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych oraz udziału we wpływach z podatku dochodowego od osób prawnych) przez liczbę mieszkańców.

dla wszystkich gmin w kraju	**1180,20**	**1195,67**	**1276,32**	**1358,98**
Gmina Borkowice	368,01	367,13	399,23	475,66
Gmina Chlewiska	444,00	398,97	477,97	555,51
Gmina Jastrząb	442,24	494,57	531,70	604,54
Gmina Mirów	285,13	291,03	338,99	403,59
Gmina Mirzec	410,58	415,33	528,65	637,28
Gmina Orońsko	550,73	543,73	619,18	739,65
Gmina Skarżysko Kościelne	461,77	526,52	597,57	645,57
Gmina Szydłowiec	651,64	681,47	707,29	844,60
Średnia wartość wskaźnika Gg dla 6 GMIN	**451,76**	**464,84**	**525,07**	**613,30**

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Żadna z gmin nie osiąga poziomu średniej dla całego kraju. W najmniej korzystniejszym położeniu jest gmina Mirów – gmina o najmniejszej liczbie ludności, ale też i zaliczona do najbiedniejszych w regionie. Na drugim miejscu pod względem niskich dochodów podatkowych gminy na mieszkańca plasuje się gmina Borkowice. Największy dochód podatkowy na mieszkańca od 2011 roku wykazuje gmina Szydłowiec. Korzystnym zjawiskiem widocznym w powyższej tabeli jest fakt, iż sytuacja gmin w roku 2013r. a zwłaszcza w roku 2014 przedstawia się o wiele korzystniej niż w roku 2011, jednak trzeba zaznaczyć, iż aż 6 z 8 gmin wchodzących w skład gmin LGD nie osiągnęły wskaźnika w połowie odpowiadającemu średniej krajowej. Niewątpliwie na rozwój społeczno – gospodarczy gmin i związany z tym wzrost dochodu gmin ma wpływ bliskość miast takich jak Kielce, Radom i atrakcyjne położenie na głównych szlakach komunikacyjnych.

Demografia

Wg danych statystycznych GUS z 2013 roku teren działania LGD „Razem na Piaskowcu" zamieszkuje 59 511 osób. W 2013r. nastąpił wzrost liczby ludności w porównaniu do roku 2009 o 0,75%.Zróżnicowanie potencjału ludnościowego w poszczególnych gminach jest większe aniżeli w przypadku powierzchni. Pod względem liczby mieszkańców dominuje gmina i miasto Szydłowiec, następnie gmina Mirzec i Skarżysko Kościelne, pozostałe gminy liczą mniej niż 8 tysięcy mieszkańców.

Tabela … Liczba ludności zamieszkujących teren LGD w latach 2009-2013z uwzględnieniem podziału na płeć.

Jednostka terytorialna	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Gmina Borkowice	4 592	4 575	4 539	4 489	4 453
w tym kobiety	2 317	2 289	2 277	2 265	2 231
Gmina Chlewiska	6 042	6 226	6 188	6 183	6 092
w tym kobiety	3 095	3 171	3 133	3 119	3 070
Gmina Jastrząb	5 193	5 241	5 239	5 232	5 216
w tym kobiety	2 654	2 666	2 658	2 661	2 655
Gmina Mirów	3 780	3 899	3 894	3 904	3 889
w tym kobiety	1 840	1 879	1 872	1 872	1 863
Gmina Mirzec	8 413	8 446	8 442	8 447	8 420
w tym kobiety	4 228	4 197	4 201	4 185	4 480
Gmina Orońsko	5 799	5 903	5 953	5 970	5 968
w tym kobiety	2 925	2 951	2 962	2 961	2 955
Gmina Skarżysko Kościelne	6 147	6 295	6 254	6 258	6 208
w tym kobiety	3 122	3 214	3 186	3 177	3 143
Gmina Szydłowiec	19 098	19 577	19 510	19 349	19 268
w tym kobiety	9 687	9 875	9 846	9 556	9 761
Razem	59 064	60 162	60 019	59 832	59 511
w tym kobiety	29 868	30 242	30 130	30 025	29 859

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

W analizowanym okresie 2009 - 2013 roku wyraźnie widoczny jest wzrost liczby ludności w gminie Szydłowiec (o 170 osób), dalej w gminie Orońsko (169 osób) i w gminie Mirów (109 osób). Tylko w przypadku jednej gminy na przestrzeni analizowanych lat odnotowano odwrotną tendencję, dotyczy to gminy Borkowice, w której odnotowano spadek liczby mieszkańców o 139 osoby. Wzrost

ludności wiejskiej związany jest zarówno z większym udziałem przyrostu naturalnego na tych obszarach, jak również z rozprzestrzenianiem się osadnictwa miejskiego poza granice administracyjne miast oraz przekształceniami osadnictwa wiejskiego. W strukturze ludności obszaru LGD zachowana jest równowaga płciowa, z bardzo niewielką przewagą kobiet w gminach: Borkowice, Chlewiska, Jastrząb, Skarżysko Kościelne i Szydłowiec. Z uwagi na lokalizację gmin należących do LGD w niedużej odległości od Kielc, Radomia czy nawet Warszawy, saldo migracja w latach 2009 – 2013 jest ujemne co wiąże się ze zwiększonym ruchem osób poszukujących pracy czy też powszechnym trendem pozostawania i osiedlania się studentów czy uczącej się młodzieży w dużych ośrodkach miejskich.

Wykres …Saldo migracji dla gmin wchodzących w skład

	Borkowice	Chlewiska	Jastrząb	Mirów	Mirzec	Orońsko	Skarżysko Kościelne	Szydłowiec
2009	-23	4	6	1	-1	-7	-27	-61
2010	-28	13	10	-8	7	50	-4	-137
2011	-5	-9	0	-19	-32	26	0	-68
2012	-18	-7	11	8	-4	19	12	-147
2013	-1	-32	-8	-5	-1	-6	-3	-106

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Nieznaczne spadki ludności potwierdzają ogólną tendencję niżu demograficznego w mniejszych ośrodkach o wysokim udziale obszarów wiejskich.

Koniecznym wydaje się przeanalizowanie podstawowych danych demograficznych takich jak przyrost naturalny, saldo migracji czy inferencja ludności pod kątem grup ekonomicznych obszaru Stowarzyszenia LGD „Razem na Piaskowcu”

Tabela … Podstawowe dane demograficzne obszaru LGD

Gmina	Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013
Borkowice	Wiek przedprodukcyjny	948	871	814	796	761
	Wiek produkcyjny	2682	2778	2813	2774	2764
	Wiek poprodukcyjny	962	926	912	919	928
Chlewiska	Wiek przedprodukcyjny	1123	1152	1143	1117	1054
	Wiek produkcyjny	3593	3793	3778	3807	3790
	Wiek poprodukcyjny	1326	1281	1267	1259	1248
Jastrząb	Wiek przedprodukcyjny	1200	1182	1141	1118	1099
	Wiek produkcyjny	3185	3246	3287	3285	3269
	Wiek poprodukcyjny	808	813	811	829	848
Mirów	Wiek przedprodukcyjny	897	963	954	944	889
	Wiek produkcyjny	2280	2338	2331	2355	2395
	Wiek poprodukcyjny	603	598	609	605	602
Mirzec	Wiek przedprodukcyjny	1721	1684	1648	1623	1587
	Wiek produkcyjny	5152	5218	5207	5212	5211
	Wiek poprodukcyjny	1540	1544	1587	1612	1642
Orońsko	Wiek przedprodukcyjny	1324	1367	1351	1324	1304
	Wiek produkcyjny	3598	3652	3697	3734	3739

	Wiek poprodukcyjny	877	884	905	912	925
Skarżysko Kościelne	Wiek przedprodukcyjny	1149	1147	1120	1096	1082
	Wiek produkcyjny	3836	4004	3983	3971	3938
	Wiek poprodukcyjny	1162	1144	1151	1191	1188
Szydłowiec	Wiek przedprodukcyjny	3835	3811	3711	3623	3569
	Wiek produkcyjny	12 391	12 775	12 693	12 510	12 339
	Wiek poprodukcyjny	2872	2991	3106	3216	3360

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Jak widać z powyższych danych niekorzystnym zjawiskiem na obszarze objętym działaniem LGD jest ujemny przyrost naturalny.

Ponadto w strukturze wiekowej widoczna jest, podobnie jak w pozostałej części kraju, przewaga ludność w wieku produkcyjnym - ok. 63 % (w 2013r.). Populacja gmin wchodzących w skład LGD należy do społeczności starzejącej się, wpisując się tym samym w ogólno populacyjny trend w Polsce. Powyższe dane wskazują tendencję malejącą w liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym. W ciągu ostatnich 5 lat zanotowano spadek o 872 osób, co stanowi 7,7 % populacji LGD. Znaczącym procesem jest tu stałe zmniejszanie się liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, przy zwiększającej się liczbie osób w wieku poprodukcyjnym, które stanowią 18,05 % (w 2013r.) populacji omawianego obszaru (proces ten chociaż dobrze widoczny wykazuje jednak nieco mniejszą dynamikę niż w wielu innych częściach województwa – na obszarze LGD ludność w wieku poprodukcyjnym jest wciąż mniej liczna niż część populacji w wieku przedprodukcyjnym). Taka sytuacja jest sygnałem dla gmin należących do LGD, aby rozszerzać usługi socjalne i poprawić dostępność do infrastruktury opiekuńczo-leczniczej. Systematyczny wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym oraz związany z tym stan zdrowia i status materialny będzie wyzwaniem do działania dla jednostek samorządu terytorialnego.

Jednak bardzo dobrze rokujący jest trend w grupie osób w wieku produkcyjnym gdzie zanotowano wzrost w przeciągu pięciu ostatnich lat, liczba osób wzrosła tu o 728 osób, co stanowi 1,9 % populacji omawianego obszaru. Jest to bardzo korzystne zjawisko ponieważ grupa osób w tym wieku jest najbardziej rozwojowa, jednocześnie ma ona duży wpływ na rozwój gospodarczy i wzrost PKB obszaru.

W aspekcie sytuacji demograficznej w najkorzystniejszym położeniu jest gmina Szydłowiec, w której udział osób w wieku produkcyjnym do liczby mieszkańców wynosi 64%. Najszybciej starzeje się społeczeństwo w gminie Borkowice i Chlewiska, następnie Mirzec, Skarżysko Kościelne, Szydłowiec, Jastrząb, Mirów i Orońsko. Poza gminą Mirów wysoki wskaźnik mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym odnotowano kolejno w gminach: Orońsko Jastrząb, Mirzec, Szydłowiec, Skarżysko Kościelne, Chlewiska i Borkowice. Potwierdza się teza, iż społeczeństwo na obszarze LGD starzeje się ale proces ten przebiega nieco wolniej niż w porównaniu do obszaru całego kraju (średnia dla Polski to 18,34% udziału w populacji osób w wieku poprodukcyjnym w roku 2013).

Wykres … Struktura wiekowa ludności obszaru LGD w latach 2009-2013

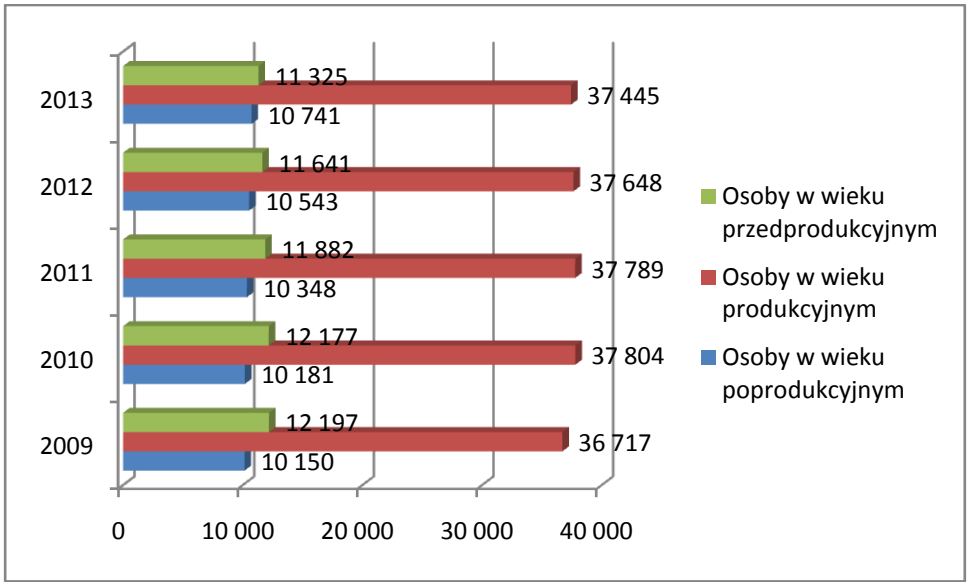

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

W odniesieniu do płci w poszczególnych grupach wiekowych w gminach należących do LGD występuje niewielka przewaga kobiet w stosunku do mężczyzn (ogólna liczba mężczyzn: 29 652; ogólna liczba kobiet: 29 859 – stan 31.12.2013r.) – jest to przejawem ogólnej prawidłowości demograficznej, tj. zwiększonej liczby samotnych starszych kobiet. Największą różnicę widać w grupie poprodukcyjnej gdzie liczba kobiet w 2013 roku wynosiła 7475, a liczba mężczyzn 3266. Znacząca różnica występuje w grupie produkcyjnej gdzie dane kształtują się następująco: mężczyźni – 20 491, kobiety - 16954.

Organizacje pozarządowe

Mieszkańcy gmin tworzą ważny kapitał społeczny wpływający na rozwój obszaru. Stopień aktywności społecznej mieszkańców można określić między innymi na podstawie ich zaangażowania w tworzenie, rozwijanie i funkcjonowanie organizacji pozarządowych oraz na podstawie liczby fundacji, stowarzyszeń czy organizacji społecznych. Organizacje pozarządowe, obok sektora publicznego i prywatnego, są innym sektorem działającym na rzecz dobra publicznego. Stanowią podstawę dla rozwoju lokalnych społeczności, zrzeszają najaktywniejszych i najbardziej zaangażowanych w sprawy społeczne mieszkańców danego środowiska, a podejmowane przez nie działania aktywizują i integrują społeczność.

W gminach z obszaru LGD odnotowuje się średnią aktywność społeczną. Widoczny jest jednak znaczny potencjał, o czym świadczy zdecydowanie większa dynamika przyrostu stowarzyszeń i organizacji społecznych. Bodźcem tego zjawiska było powstanie w okresie 2009-2013 świetlic lub miejsc umożliwiających integrację lokalnej społeczności. Niemniej jednak widoczna jest potrzeba tworzenia takich miejsc w niektórych miejscowościach, a tam gdzie istnieją konieczne jest podjęcie starań zmierzających do odpowiedniego doposażenia oraz opracowania plan działania.

Współpraca jednostek samorządowych z organizacjami pozarządowymi jest szansą na poprawę sytuacji i jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich. W kontekście analizowanego obszaru ostatnie lata pokazują, iż władze publiczne nie tylko starają się wesprzeć lokalne organizacja (wsparcie rzeczowe, finansowe, patronat) ale także zachęcają do tworzenia nowych podmiotów. Ich postawa wynika z faktu, iż takie organizacje same mają możliwość stać się beneficjentami programów krajowych i unijnych, pozyskują środki finansowe na realizację inicjatyw oddolnych, realizacji działań służących dobru ogólnemu czy promocji gmin. W efekcie rokrocznie wzrasta liczba stowarzyszeń i organizacji działających na tym obszarze.

Tabela … Organizacje pozarządowe na obszarze LGD „Razem na Piaskowcu”

NGO na obszarze LGD	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Fundacje	2	4	5	8	8
Stowarzyszenie i organizacje społeczne	101	112	118	125	133
RAZEM	**103**	**116**	**123**	**133**	**141**

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Najwięcej stowarzyszeń, organizacji społecznych i fundacji działa w gminie Szydłowiec – aż 59 i Mirzec - 14 organizacji zarejestrowanych wg danych na rok 2013, najmniej w Borkowicach - 9. W okresie analizowanych pięciu lat najwięcej nowych stowarzyszeń powołano na terenie gminy: Szydłowiec. Natomiast liczba podmiotów III sektora w pozostałych gminach prezentuje się na podobnym poziomie i osiąga liczbę 13-14.

Zakres działania organizacji pozarządowych funkcjonujących w gminach jest podobny. Skupiają się na tematyce dotyczącej krzewienia kultury, sportu, integracji i aktywizacji społecznej w tym współpracy z seniorami i młodzieżą. Występują też organizacje miłośników danego terenu oraz pracujące nad rozwojem gminy/wsi czy rolnictwa w tym także pszczelarstwa. Ponadto na terenie LGD „Razem na Piaskowcu" aktywnie działa kilka Kół Gospodyń Wiejskich, kilkanaście zespołów folklorystycznych, jak również 51 Ochotniczych Straży Pożarnych.

Na opisywanym obszarze poza LGD „Razem na Piaskowcu" nie funkcjonują instytucje, które oferowałyby profesjonalne wsparcie szkoleniowo – doradcze dla lokalnych NGO, grup nieformalnych, osób fizycznych aktywnych społecznie. Niestety w żadnej z gmin nie funkcjonuje ciało doradcze w zakresie określania i realizowania działań we współpracy pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a sektorem społecznym. Władze gmin reagują na indywidualne potrzeby poszczególnych NGO. W związku z powyższym Pracownicy Biura LGD otwarci są świadczyć w formie wolontariatu usługi doradcze i konsultacje, wspierać promocję NGO za pośrednictwem Internetu, inicjować spotkania sieciujące lokalne NGO czy partnerstwa w realizacji projektów społecznych, kulturalnych i edukacyjnych.

Rynek pracy

Bezrobocie to jedno z największych wyzwań obszaru objętego analizą, jak i całego województwa a nawet kraju. W głównej mierze jest to zjawisko strukturalne wynikającym z braku równowagi między podażą pracy (liczbą miejsc pracy, którą oferuje gospodarka w danych warunkach społeczno-ekonomicznych), a popytem na nią (liczbą ludności zainteresowanej i gotowej świadczyć pracę) i ściśle wiąże się ze zmianami zachodzącymi na rynku pracy oraz wykształceniem pracowników.

Bezrobocie jako negatywne zjawisko społeczno-gospodarcze ma ogromny wpływ na jakość życia mieszkańców oraz ocenę potencjału i warunki do rozwoju regionu na obszarze gmin wchodzących w skład LGD wskaźniki dotyczące bezrobocia wyglądają niekorzystnie. Na lokalnym rynku pracy występuje nadwyżka podaży siły roboczej nad popytem na pracę. Dysproporcje te są wysokie, na co wskazuje poziom stopy bezrobocia, która na koniec grudnia 2013 r. wynosiła 28,03 % i była wyższa jedynie o 0,3 pkt. proc. w porównaniu do danych z 2012 r. Warto podkreślić, że w 2014 roku nastąpił bardzo znaczący spadek liczby osób pozostających bez pracy (ogólna liczba bezrobotnych zmniejszyła się o 963 osoby). Spadek bezrobocia był zauważalny w każdej Gminie należącej do LGD „Razem na Piaskowcu".

Tabela … Liczba osób bezrobotnych w latach 2009-2014 w gminach należących do LGD

Nazwa Gminy	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Borkowice	706	709	753	782	755	672
Chlewiska	965	938	1 056	1 016	1 090	887
Jastrząb	734	702	785	795	832	696
Mirów	570	602	611	608	639	562
Mirzec	594	583	594	613	597	470
Orońsko	771	788	839	904	899	811
Skarżysko Kościelne	702	704	709	738	759	628
Szydłowiec	2 490	2 491	2 555	2 618	2 723	2 263
RAZEM	**7 532**	**7 517**	**7 902**	**8 074**	**8 294**	**6 989**

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Analiza osób bezrobotnych w podziale na płeć wprost wskazuje, iż kobiety łatwiej znajdują zatrudnienie i podejmują pracę. W każdej grupie płci zanotowano zarówno wzrost w 2013 roku, jak i znaczący spadek w 2014 roku.

Tabela … Osoby bezrobotne wg płci, w latach 2009-2014

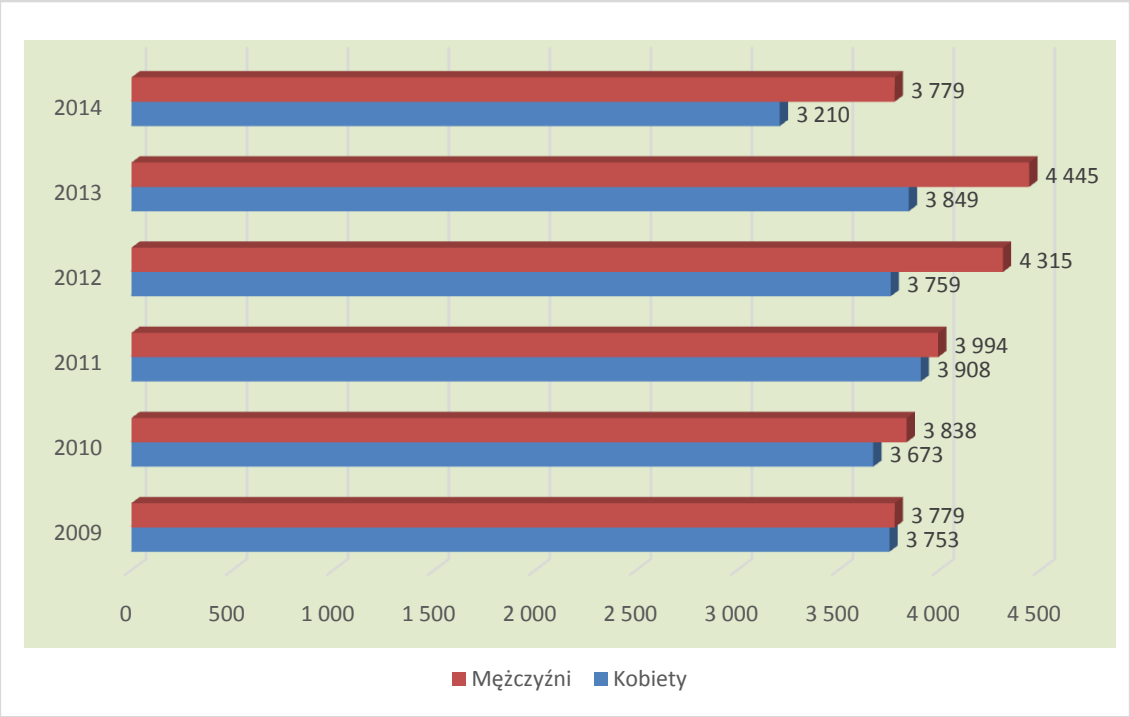

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Największą grupę osób bezrobotnych tworzą osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, gimnazjalnym i poniżej – łącznie to 59,8 % ogółu bezrobotnych na obszarze gmin wchodzących w skład LGD. Najmniejsza liczba osób bez pracy, ale istotna z uwagi na wykształcenie to absolwenci szkół wyższych, którzy stanowią 7,7 % ogółu bezrobotnych. Poniższy wykres przedstawia graficznie proporcje w poszczególnych grupach bezrobotnych pod kątem wykształcenia.

Wykres ... Podział liczby osób bezrobotnych z uwagi na wykształcenie w 2013r. na obszarze LGD

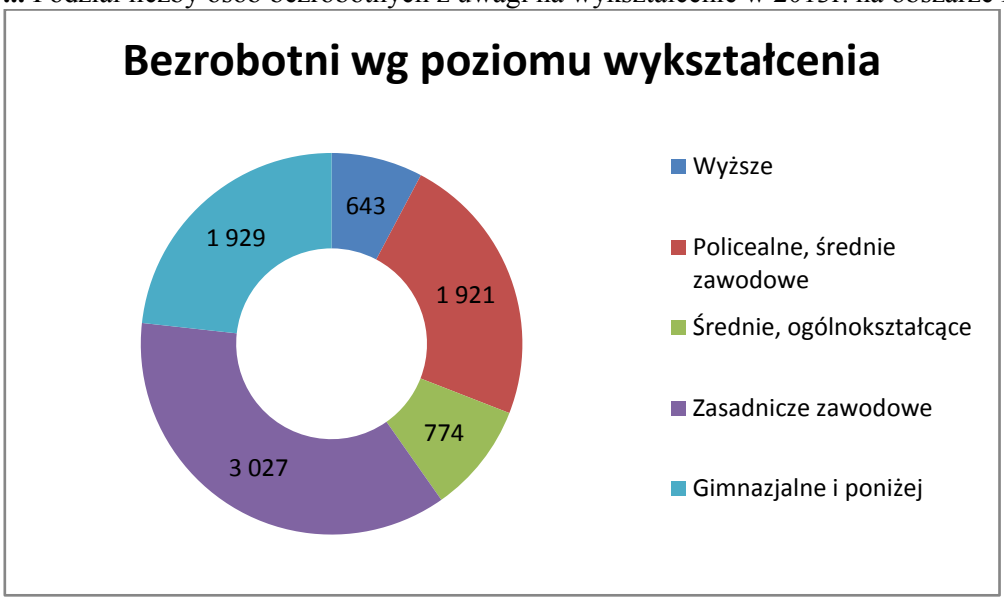

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Charakterystyka gospodarcza

Cały obszar objęty LSR leży w strefie, w której nie rozwijane są już sektory produkcyjne szkodzące środowisku naturalnemu (garbarstwo, produkcja metalowa) lub mogące wpłynąć w sposób negatywny na jakość produkcji rolnej. Walory przyrodnicze i krajobrazowe nie kolidują z rozwojem działalności prywatnej z wyjątkiem gminy Skarżysko Kościelne – objęte obszarem chronionych Natura 200. Lokalizacja gmin (położenie w centrum Polski, przebieg dróg krajowych i wojewódzkich) należących do LGD, stanowi podstawowy atut na rzecz rozwoju wielofunkcyjnego rolnictwa i lokalnej przedsiębiorczości. Klimat zmienny, typowy dla strefy przejściowej pomiędzy

klimatem kontynentalnym a morskim sprzyja uprawom rolnym. Dzięki tak sprzyjającym warunkom klimatycznym okres wegetacyjny trwa ok. 200 dni, co umożliwia uprawę nie tylko zbóż, ale także owoców jagodowych oraz szeroką gamę warzyw.

Przedsiębiorczość

W tym aspekcie dużym rynkiem zbytu na produkty rolne i różnorodne usługi jest miasto Kielce, Radom czy nawet Warszawa. Położenie kluczowych szlaków komunikacyjnych przecinających terytoria poszczególnych gmin oddziałuje pozytywnie na możliwości eksportu lokalnych produktów i usług poza obręb regionu. Szczególne znaczenie na tym terenie może mieć przetwórstwo rolno-spożywcze i korzyści płynące z utworzenia inkubatora przetwórstwa rolnego czy promocji produktów lokalnych.

W 2014 roku na terenie gminy wchodzących w skład LGD działało 4 086 podmiotów gospodarki narodowej ogółem. Liczba ta sukcesywnie rośnie od roku 2009. W sektorze prywatnym znaczący wzrost pojawił się w sektorze spółek handlowych, osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą oraz organizacji pozarządowych.

Tabela … Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON w latach 2009-2013

Wyszczególnienie	Jednostka miary	2009	2010	2011	2012	2013
PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ WPISANE DO REJESTRU REGON						
Podmioty wg sektorów własnościowych						
podmioty gospodarki narodowej ogółem	-	3661	3846	3789	3857	4086
sektor publiczny – ogółem	-	164	161	160	169	168
sektor publiczny - państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	-	132	130	129	138	133
sektor publiczny - spółki handlowe	-	3	3	3	3	3
sektor prywatny – ogółem	-	3497	3685	3629	3688	3918
sektor prywatny - osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	-	3025	3177	3105	3135	3341
sektor prywatny - spółki handlowe	-	68	76	80	88	100
sektor prywatny - spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego	-	8	12	12	12	12
sektor prywatny – spółdzielnie	-	19	19	19	19	21
sektor prywatny – fundacje	-	2	4	5	8	8
sektor prywatny - stowarzyszenia i organizacje społeczne	-	101	112	118	125	133

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Największą grupę aktywnych podmiotów gospodarczych działających na omawianym terenie odnotowano w następujących sektorach wg klasyfikacji PKD:

- handel hurtowy i detaliczny;
- naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle;
- budownictwo;
- przetwórstwa przemysłowego,
- pozostałej działalności usługowej, gospodarstw domowych zatrudniających pracowników, gospodarstw domowych produkujących wyroby i świadczących usługi na własne potrzeby;
- transport, gospodarka magazynowa;
- edukacji;
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna.

W sektorze publicznym, w roku 2014 największa liczba podmiotów zarejestrowana była w sektorze edukacji. W sektorze prywatnym, w badanym roku dominowały przedsiębiorstwa branży przetwórstwa przemysłowego, handlu hurtowego i detalicznego oraz naprawy pojazdów samochodowych oraz pozostałej działalności usługowej, gospodarstw domowych zatrudniających pracowników, gospodarstw domowych produkujących wyroby i świadczących usługi na własne potrzeby.

Tabela … Przedsiębiorczość na obszarze objętym LSR w latach 2009-2014

Przedsiębiorczość w gminach należących do LGD	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	142	157	155	117	112
Górnictwo i wydobywanie	20	20	25	21	18
Przetwórstwo przemysłowe	502	524	511	523	540
Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	1	1	1	2	2
Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	19	17	17	38	162
Budownictwo	674	700	656	656	649
Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	1196	1228	1199	1207	1195
Transport i gospodarka magazynowa	189	209	196	197	231
Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	67	68	64	62	66
Informacja i komunikacja	33	43	40	41	49
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	98	90	85	92	91
Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	42	44	49	48	45
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	111	125	121	128	134
Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	34	45	53	63	87
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	63	65	66	66	66
Edukacja	125	127	135	155	154
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	95	101	110	125	133
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	49	52	50	55	68
Pozostała działalność usługowa, Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	175	203	216	222	239
RAZEM	**3 661**	**3 846**	**3 789**	**3 617**	**4 086**

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

W danych za rok 2013 obserwujemy wyraźny przyrost nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych ogółem oraz w budownictwie i przemyśle.

W obserwowanym okresie czasu (lata 2009-2013) największej liczby zarejestrowań dokonano w roku 2013 i dotyczyła ona zarówno przemysłu i budownictwa jak i podmiotów sklasyfikowanych jako pozostała działalność. Szczegółowe dane prezentują poniższe tabele.

Tabela… Podmioty nowo zarejestrowane wg PKD w latach 2009-2013

Podział	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem	426	534	416	476	657
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	8	6	6	6	7
przemysł i budownictwo	178	201	144	203	311
pozostała działalność	240	318	266	271	339

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Kolejnym elementem składowym oceny atrakcyjności gospodarczej obszaru objętego LSR są wskaźniki przedsiębiorczości. Poniżej przedstawiono najważniejsze dane w tym zakresie w latach 2009-2013.

Tabela … Wskaźniki przedsiębiorczości w latach 2009-2013

PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ – WSKAŹNIKI					
Podmioty – wskaźniki					
	2009	2010	2011	2012	2013
podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	2259	2363	2351	2388	2609
jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. Ludności	257	318	260	267	436
jednostki wykreślone z rejestru REGON na 10 tys. Ludności	339	200	259	233	221
podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności	226	237	235	239	262
podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	369,2	379	374,9	381,4	415,8
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	188	197	195	196	218
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	30,5	31,5	31,2	31,4	34,6
fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 1000 mieszkańców	7	8	8	8	9
fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. Mieszkańców	67	71	73	78	82
nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. Mieszkańców	10	6	4	5	5
podmioty nowo zarejestrowane na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym	418	510	415	425	694

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Lokalizacja gmin sprzyja powstawaniu firm związanych z energią odnawialną (OZE). Warunki rozwoju energetyki solarnej są zbliżone na terenie całego regionu, a funkcjonowanie miasta Radomia czy Kielc nie zakłóca możliwości korzystania z tego źródła OZE (brak dużych zakładów przemysłowych nie skutkuje znacznie zwiększonym poziomem zanieczyszczania powietrza rzutującego na absorpcję konstrukcji solarnych na terenach zurbanizowanych). Obszar objęty LSR zajmuje wysoką pozycję w zakresie łącznego potencjału technicznego wykorzystania biogazu rolniczego. W poprzednich latach nie udało się w pełni wykorzystać płożenia geograficznego obszaru na rzecz rozwoju potencjału gospodarczego.

Stan i wielkość lokalnego sektora przedsiębiorców prywatnych decyduje o ocenie potencjału rozwojowego gmin. Przedsiębiorcy to znaczący podatnicy dla budżetu jednostek samorządowych, choć największe środki gminy otrzymują tytułem udziału w podatkach od osób fizycznych.

Analizując dochody gmin pod kontem wpływów rocznych podatku od osób prawnych i z karty podatkowej, gmina Szydłowiec może odnotować największy dochód z tego tytułu. W przypadku pozostałych gmin liczba przedsiębiorstw nie determinuje wysokości wpływów z podatków do budżetu gminy. Czynnikiem dotychczas przyciągającym inwestorów/przedsiębiorców była dogodna lokalizacja gminy w pobliżu jednej z głównych arterii transportowych województwa i kraju. W przypadku pozostałych gmin widoczny jest wzrost liczby przedsiębiorców także w aspekcie dochodów samej gminy. Z danych wynik , iż rozliczenie karta podatkowa staje się coraz popularniejsze. Karta podatkowa jest aktualnie najprostszą formą opodatkowania działalności gospodarczej w polskim systemie podatkowym. Mogą rozliczać się w tej formie tylko osoby fizyczne – zarówno prowadzące działalność gospodarczą indywidualnie, jak i w formie spółki cywilnej osób fizycznych. Jest to sytuacja do aktualnie panującego trendu w gospodarce promującego tworzenie mikro firm.

Tabela …. Dochody Gmin z CIT, od działalności gospodarczej osób fizycznych, opłacany w formie karty podatkowej (w zł)

Nazwa gminy	2009	2010	2011	2012	2013
Borkowice	**2 375,75**	**10 485,81**	**10 198,40**	**18 132,28**	**16 979,58**
Karta podatkowa	-	-	-	4 668,00	4 450,13
CIT	2 375,75	10 485,81	10 198,40	13 464,28	12 529,45
Chlewiska	**1 809,87**	**3 441,75**	**3 555,61**	**3 474,49**	**2 817,80**
Karta podatkowa	-	-	-	-	-
CIT	1 809,87	3 441,75	3 555,61	3 474,49	2 817,80
Jastrząb	**5 975,41**	**1 997,18**	**8 256,77**	**1 452,85**	**- 5 876,99**
Karta podatkowa	-	-	-	-	-
CIT	5 975,41	1 997,18	8 256,77	1 452,85	- 5 876,99
Mirów	**- 55,56**	**1 104,45**	**1 084,35**	**1 809,16**	**1 904,36**
Karta podatkowa	-	-	-	-	-
CIT	- 55,56	1 104,45	1 084,35	1 809,16	1 904,36
Mirzec	**20 390,08**	**20 683,34**	**18 771,67**	**25 629,60**	**32 068,23**
Karta podatkowa	-	-	-	6 790,27	7 380,45
CIT	20 390,08	20 683,34	18 771,67	18 839,33	24 687,78
Orońsko	**5 733,28**	**4 723,75**	**5 746,83**	**4 244,81**	**5 513,71**
Karta podatkowa	-	-	-	-	-
CIT	5 733,28	4 723,75	5 746,83	4 244,81	5 513,71
Skarżysko Kościelne	**1 399,46**	**705,27**	**162,69**	**1 506,66**	**1 348,83**
Karta podatkowa	-	-	-	-	-
CIT	1 399,46	705,27	162,69	1 506,66	1 348,83
Szydłowiec	**115 807,40**	**146 878,94**	**254 409,96**	**200 916,38**	**187 092,68**
Karta podatkowa	-	-	-	3 955,70	4 500,49
CIT	115 807,40	146 878,94	254 409,96	196 960,68	182 592,19

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

ROLNICTWO

Na terenie obszaru objętego LSR w roku 2014 działało 7 525 gospodarstw, z których ok 78% prowadziło działalność rolniczą. Rozdrobnienie gospodarstw, relatywnie słabe warunki naturalne, niewielka ilość gospodarstw o utrwalonych kierunkach produkcji towarowej, stanowią o generalnie niskiej opłacalności i stopniowym ograniczaniu skali produkcji rolnej.

Z uwagi na charakter rolniczy analizowanego obszaru nie można pominąć kwestii udziału podmiotów gospodarki narodowej związanych z rolnictwem, leśnictwem, łowiectwem i rybactwem. Sytuacja tej części sektora gospodarki narodowej ewidentnie pokazuje, iż przedsiębiorcy odchodzą od działalności związanej z rolnictwem i coraz częściej angażują swoja aktywność gospodarczą w obszarze: budownictwo, przemysł (1185 podmiotów zarejestrowanych w roku 2013) i pozostałe rodzaje działalności gospodarczej nie okołorolnej (339 podmioty w roku 2013). Działalności gospodarze w obszarze rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo stanowiły ok 1,7 % działalności gospodarczej prowadzonej na obszarze gmin z utrzymującą się tendencją spadkową.

Prawdopodobnymi tendencjami w gospodarce rolnej będą: odchodzenie od produkcji rolnej na rzecz pozarolniczych źródeł dochodu, zalesianie gruntów rolnych, utrzymywanie użytków zielonych jako terenów otwartych o wysokich walorach przyrodniczych, a w krańcowych wypadkach także wyludnianie się terenów wiejskich; z drugiej natomiast – restrukturyzacja produkcji rolnej np. poprzez wyszukiwanie i zajmowanie nisz rynkowych przez wyspecjalizowane gospodarstwa rolne (zdolne do zwiększenia własnej dochodowości poprzez poprawę jakości produktu, jego właściwe składowanie i konfekcjonowanie, eliminację pośredników, budowę związków z przetwórstwem rolno-spożywczym itp.), a także rozwój rolnictwa ekologicznego, które nie wymaga wysokich nakładów kapitałowych i dobrze się sprawdza na terenach położonych w centrum kraju, blisko ważnych szlaków komunikacyjnych (zainteresowanie zdrową, ekologiczną żywnością jest większe w ośrodkach miejskich jak: Warszawa, Kielce, Radom). Gospodarstwa zlokalizowane na obszarach atrakcyjnych przyrodniczo będą mogły orientować się na rozwój funkcji agroturystyki, rekreacji i wypoczynku.

Na podstawie danych zawartych w Powszechnych Spisach Rolnych z roku 2002 i 2010 zauważalna jest tendencja do odchodzenia od rolnictwa – ubytek 4 257 gospodarstw w przeciągu 8 lat

(przy wzroście zaangażowania osób w działalności pozarolniczą i tworzenie podmiotów gospodarczych nie związanych z rolnictwem).

Tabela …. Rolnictwo na Obszarze LGD

	Rok 2002	**Rok 2010**
Ogółem	11 782	7 508
Do 1 ha włącznie	3122	2 045
pow. 1 ha razem	3128	5 480
1 – 5 ha	3828	4 397
1 – 10 ha	949	4 839
1 – 15 ha	527	5 376
5 – 10 ha	1476	832
5 – 15 ha	1 641	979
10 -15 ha	145	128
gospodarstwa z dochodem z działalności rolnej	608	5 865
gospodarstwa z dochodem z działalności pozarolniczej	513	1 126

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Obecnie na obszarze LGD nadal dominują małe gospodarstwa rolne, które w roku 2002 stanowiły 27% wszystkich gospodarstw, a w roku 2010 już 73%. Zaznaczyć należy iż ilość gospodarstw rolnych od roku 2002 do 2010 zmniejszyła się o 4 257 gospodarstw.

Największa liczba gospodarstw rolnych skupiała się w gminach Mirzec (1 704), najmniej gospodarstw funkcjonowało w gminie Jastrząb (560). Spadek znaczenia rolnictwa jest wyraźnie widocznych w gminach: Mirów gdzie ubyło niemal 66% gospodarstw rolnych, Orońsko (ubytek 65% gospodarstw), Borkowice (ubytek 61% gospodarstw). W mniejszym stopniu zmiany dotyczą gminy Chlewiska - ubyło 55% gospodarstw), Jastrząb (52% gospodarstw), Szydłowiec (ubytek 34% gospodarstw). Rzadko spotykane zjawisko obserwuję się w gminach Mirzec, Orońsko i Skarżysko Kościelne gdzie od roku 2002 do 2010 wzrosła liczba gospodarstw, najbardziej widoczne jest to zjawisko w gminie Mirzec (wzrost o 1 557 gospodarstw).

Wg danych Powszechnego Spisu Rolnego przeprowadzonego w roku 2010, na terenie objętym LSR zlokalizowanych było 7 525 gospodarstw rolnych. W tej liczbie 2 045 gospodarstw nie przekraczało 1 ha. Wśród ogólnej liczby gospodarstw na terenie objętym LSR, 5 868 stanowią gospodarstwa indywidualne prowadzące działalność gospodarczą.

Głównym problemem obszaru jest przewaga gospodarstw niskotowarowych oraz nadwyżki siły roboczej w gospodarstwach rolnych, gdzie pracują osoby o często niskich kwalifikacjach. W obliczu spadku rentowności i opłacalności działalności rolniczej, coraz więcej osób pracujących w gospodarstwach rolnych jest zmuszonych do szukania zatrudnienia poza rolnictwem lub tworzenia działalności gospodarczych nierolniczych.

Wśród ogólnej liczby gospodarstw rolnych, najczęstszą formą użytkowania gruntów rolnych były lasy i grunty leśne, pozostałe użytki rolne, dalej uprawy trwałe, sady, ogrody i łąki. Największa liczba lasów i gruntów leśnych pozostająca w strukturze gospodarstw rolnych znajdowała się w gminie Chlewiska i Orońsko, Skarżysko Kościelne oraz gminie Szydłowiec.

Tabela … Struktura użytkowania gospodarstw rolnych terenie LGD wg Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r.

Nazwa gminy	**Uprawy trwałe**	**Sady ogółem**	**Ogrody przydomowe**	**Łąki trwałe**	**Pastwiska trwałe**	**Pozostałe użytki rolne**	**Lasy i grunty leśne**	**Pozostałe grunty**
Borkowice	307	300	136	490	65	195	300	594
Chlewiska	152	145	292	478	20	338	478	822
Jastrząb	61	61	67	286	38	169	201	468
Mirów	47	46	56	521	20	248	269	617
Mirzec	197	190	115	1151	83	624	308	1343
Orońsko	160	155	125	512	98	234	439	666

Skarżysko Kościelne	25	0	38	329	18	864	462	1015
Szydłowiec	160	156	54	567	97	260	415	633
RAZEM	1 109	1 053	883	4 334	439	2 932	2 872	6 158

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Największy udział w rolniczej produkcji roślinnej mają gospodarstwa produkujące zboża oraz ziemniaki. Wśród pozostałych upraw znaczący udział ma produkcja warzyw gruntowych na terenie działania LGD występuje stosunkowo niski odsetek upraw przemysłowych.

Tabela … Produkcja roślinna w gospodarstwach rolnych w roku 2010 wg Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r.

Nazwa gminy	**Ogółem**	**Zboża ogółem**	**Zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi**	**Ziemniaki**	**Uprawy przemysłowe**	**Buraki cukrowe**	**Rzepak i rzepik razem**	**Strączkowe jadalne na ziarno razem**	**Warzywa gruntowe**
Borkowice	453	367	366	331	0	0	0	0	89
Chlewiska	364	321	316	227	15	15	0	12	18
Jastrząb	399	343	343	178	0	0	0	0	0
Mirów	545	523	520	337	7	7	0	0	0
Mirzec	1226	1176	1168	589	10	6	4	9	9
Orońsko	628	604	597	331	10	3	0	7	30
Skarżysko Kościelne	274	239	238	166	0	0	0	0	8
Szydłowiec	528	485	479	249	0	5	0	0	0
RAZEM	4417	4058	4027	2408	42	36	4	28	154

Źródło: Opracowania własne na podstawie Główny Urząd Statystyczny

Słuszny jest ogólny pogląd, iż rolą obszarów wiejskich jest nie tylko zabezpieczenie surowców żywnościowych ale także realizacja jego wielofunkcyjnego charakteru. Dla mieszkańców obszarów wiejskich rolnictwo przestaje mieć znaczeni jako główne źródło dochodu. Coraz większy nacisk kładzie się na scalanie gospodarstw rolnych w większe struktury powierzchniowe zapewniające lepsze dochody, większa wydajność rolną. Dąży się do włączania rolnictwa w działania na rzecz ochrony środowiska, co znacząco zwiększy możliwości aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych, a także przyczyni się do dywersyfikacji źródeł dochodu. Wśród tych funkcji do ważniejszych należy: zarządzanie zasobami ziemi, utrzymanie bioróżnorodności, kształtowanie warunków sprzyjających bytowaniu dziko żyjących zwierząt i roślin, zarządzanie zasobami wodnymi, wytwarzanie energii wiatrowej i wodnej, zapobieganie powodziom, utrzymanie spójności i żywotności obszarów wiejskich, a także podtrzymanie tradycji kulturowych. Takie wykorzystanie dobrodziejstw polskiej wsi było już wspierane w okresie wdrażania perspektywy UE na lata 2007 -2013.